

УКРАЇНА В ЄВРАЗІЙСЬКІЙ КОНТИНЕНТАЛЬНІЙ ІНТЕГРАЦІЇ: ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТА ЦИВІЛІЗАЦІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ

У статті доведено, що для переходу економіки до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку та збереження цивілізаційної ідентичності інтеграція України у євразійський континентальний простір має передбачати першочергове приєднання до країн СЕП, а потім – вступ до ЄС.

The article argues that transition of Ukraine's economy to the innovation and investment model of development, as well as the preservation of the civilizational identity requires integration of Ukraine within the Eurasian continental space which presupposes primarily the country's joining the SES countries and then – the EU.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Криза єврозони ЄС, зростання безробіття та загострення соціальних проблем у ЄС, різке зростання цін на енергоресурси, що споживає Україна, та можливість їх значного зниження за рахунок приєднання до Митного союзу (МС) Білорусі, Казахстану та Російської Федерації актуалізували проблему доцільності для України приєднання до МС, який трансформувався з 1 січня 2012 року в Єдиний економічний простір (ЄЕП), а з 1 січня 2015 року стане Євразійським економічним союзом (ЄАС). ЄС висловився категорично проти приєднання України до МС і попередив членів «Східного партнерства», що у випадку їх приєднання до МС перспективу їх інтеграції з ЄС (у будь-якій формі) буде закрито [1, с.142]. Варто зазначити, що теоретично одночасно брати участь у ЄС та ЄЕП Україна не може унаслідок існування в цих об'єднаннях наднаціональних органів управління. Тому для України актуальності набуває проблема вибору чи вступу до ЄС, чи приєднання до ЄЕП.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблемі інтеграційного розвитку України присвячено наукові праці провідних українських економістів О. Білоруса, В. Будкіна, В. Гейця, Б. Губського, М. Дудченка, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, В. Мунтіяна, В. Новицького, Ю. Пахомова, А. Поручника, А. Румянцева, В. Сіденка, А. Філіпенка, С. Фоміна, В. Чужикова та інших. В наукових працях зазвичай стверджується пріоритетність вступу України до ЄС відповідно до Указу Президента 1998 року; водночас розвиток інтеграційних відносин з країнами ЄЕП визнається важливим, але обмежується зоною вільної торгівлі.

Необхідно підкреслити, що останнім часом актуалізується пріоритетність євразійського вектора. Відзначимо публікації учасників Першої Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективи скоординованого соціально-економічного розвитку Росії та України в загальноєвропейському контексті» [1], спільне дослідження, що було виконано російськими і українськими вченими Інституту народногосподарського планування РАН і Інституту економіки та прогнозування НАНУ [2], результати проведених в Україні міжнародних науково-практичних конференцій, в яких аналізуються перспективи розвитку інтеграційних процесів між Україною та країнами-членами ЄС та ЄЕП.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Європейському вибору протиставлявся так званий євразійський вибір, під яким розуміли інтеграцію з Росією та іншими колишніми республіками СРСР. Те, що Росія та Білорусь належать до Європи, ігнорувалось. Тому автором статті розглядається проблема інтеграції України не тільки до європейських країн ЄС, але й до євразійських країн, які включають як країни ЄС, так і країни ЄЕП.

На підтвердження правильності такого підходу слугує нещодавно висловлена думка співробітників Національного інституту стратегічних досліджень: «з огляду на серйозне загострення економічного становища в низці країн Європейського Союзу, європейська криза актуалізувала дискусії щодо майбутнього євроінтеграційного проекту як такого. Отже, для української держави актуальними стають також запитання: чи є життєздатною економіка Євросоюзу, чи є перспективи у національній євроінтеграційній стратегії...?» [3, с.3]. За таких умов по-новому виглядає і питання можливості приєднання України до ЄЄП.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування необхідності інтеграції України у євразійський континентальний простір шляхом першочергового приєднання до ЄЄП з послідовним вступом до ЄС для впровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку національної економіки та збереження цивілізаційної ідентичності в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Криза євросони ЄС, зростання безробіття та загострення соціальних проблем у ЄС, різке зростання цін на енергоресурси, що споживає Україна, та можливість їх значного зниження за рахунок приєднання до МС актуалізували проблему можливої доцільності для України вступу до МС, який трансформувалася з 1 січня 2012 року в Єдиний економічний простір (ЄЄП).

Вступ України до ЄС раніше однозначно вважався задачею першорядного значення і особливо економічно не обґрунтовувався. Однак в сучасних умовах глобальної нестабільності академік НАН України О. Білорус зазначає, що «об'єднана Європа (ЄС) – не готова до повної інтеграції України в свої структури; США не бажають повернення України під контроль Росії, але вони не готові інвестувати свої ресурси у розвиток України; Захід у цілому прагне перетворення України в сировинну і сервісну зону» [4, с.10]. Український вчений В. С. Найдюнов впевнений, що перспектива європейської інтеграції підтримується тільки для того, щоб відвернути Україну від Росії і є суто політичною акцією [5, с.198]. Академік НАН України П. П. Толочко відзначає: «Взяли курс на Захід. Точніше, нам його визначили, як і розвал колгоспів. Ми відкозирили й почали вперто переконувати самих себе, що альтернативи європейському вибору у нас немає. Дивно, що за шістьнадцять суверенних років, незважаючи на те, що жаданий Захід жодним чином не став нам ближчим, ми так і не набралися розуму. Продовжуємо повторювати, як заклинання, про своє стремління інтегруватися до цивілізованого Заходу. Причому з однаковою старанністю це роблять і «помаранчеві», і «біло-сині» політики» [6, с.4].

Так, д.е.н., член-кореспондент НАН України В. Мунтіян підкреслює, що: «...Україна вже запізнюється з приєднанням до Митного союзу. Нам необхідно подати заявку про вступ до Митного союзу і до Єдиного економічного простору, який є вже третім рівнем економічної інтеграції на просторі СНД. .... Об'єднавши зусилля, ми зможемо інтегруватися до ЄС на рівних. Якщо Україна самостійно інтегруватиметься до ЄС, вона опиниться поза системою. Їй будуть нав'язувати свої правила гри, які значно гірші, ніж ті, що існували для тих же Польщі, Угорщини, Чехії, Словаччини» [7, с.9]. Доцільним, на думку деяких вчених, є утворення широкої євразійської зони економічного співробітництва та трансконтинентальної кооперації («від Лісабона до Владивостока») за участі СНД та ЄС, а також з виходом на АТР. Це проект Великої Євразії, чи Широкої Євразії, який в останній час отримав термін (автор – Є. Виноградов, Центр досліджень інтеграції Євразійського банку розвитку) «євразійська континентальна інтеграція» [1, с.141]. О. Дудчак і О. Маначинський стверджують: «Єдино можливий шлях спасіння для України – відновлення повномасштабних економічних, політичних, культурних зв'язків та входження у митний союз Росії, Білорусі, Казахстану, який переходить у єдиний економічний простір, і потім поступова інтеграція у союзну державу, виступ з єдиних позицій на зовнішньополітичній арені, приєднання до Організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ). Це дозволить уникнути кінцевої катастрофи для народів України і значно посилити позиції як самої України, так і усіх союзних держав» [8, с.225].

Розвиток торговельно-економічних відносин з країнами ЄЄП, а особливо з Російською Федерацією, забезпечує Україну енергоносіями і попитом на продукцію її

обробної промисловості і, що має важливе значення у зв'язку з переходом економіки України до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку, на продукцію машинобудування. Основу українського експорту до всіх трьох країн складають чорні метали (чавун, залізо, сталь, готовий прокат, залізний дріт, прутки гарячекатані тощо) та вироби з них (сталеві труби, металоконструкції з чорних металів, радіатори для центрального опалення тощо). Негативною стороною експорту продукції чорної металургії є висока питома вага в її товарній структурі напівфабрикатів з низькою доданою вартістю (40,7%), що практично вдвічі перевищує аналогічний показник у світовій торгівлі (20,8%). Найбільш негативним для України є незначна частка плоского прокату у структурі експорту – 32,8% при середньосвітовому рівні 56,6% і практично повна відсутність високотехнологічних марок сталі [9, с.121; 10, с.16; 11, с.67].

Можна констатувати, що виробництво чорних металів та виробів з них потребує витрат значних обсягів енергоресурсів. Причому, по-перше, без цих значних обсягів споживання енергоресурсів неможливим стає випуск тих обсягів металу й металопродукції, які може випускати металургійна промисловість України і які є основним джерелом надходження в Україну валюти. По-друге, від ціни енергоресурсів залежить собівартість металів і металопродукції, а відповідно і цінова конкурентноздатність, можливість вигравати конкуренцію на світових ринках металу і металопродукції за рахунок зниження ціни і таким чином забезпечувати одержання валюти. До тих пір, поки ціна на енергоресурси, зокрема на газ, що надходили до України з Росії була нижче світової, економіка могла розвиватися, і сподівання на подолання негативного сальдо зовнішньої торгівлі, а з ним і виплату зовнішніх боргів було обґрунтованим. Але встановлення з 2009 р. ціни на газ, що надходить з Росії, на рівні світової значно ускладнило ситуацію в економіці.

Вчасно згадати, що у 1992 р. в Інституті економіки НАН України під керівництвом директора, академіка НАН України І. І. Лукінова були виконані розрахунки балансу ввозу і вивозу основних видів сировини та готових виробів у товарообороті України з іншими незалежними державами (республіками СРСР) у 1989 р. у світових цінах. Від'ємне сальдо становило 9,79 млрд. дол. США. За даними Держкомстату України у взаємовідносинах з союзними республіками УРСР мала перевищення вивозу продукції над ввозом (активне сальдо) в сумі 0,5 млрд. крб. Зовнішньоекономічна діяльність характеризувалась пасивним сальдо: у внутрішніх цінах імпорту продукції перевищував експорт на 7,0 млрд. крб. [12, с.16–17]. Тобто, вже на той час було відомо, що за умов досягнення рівня цін на сировину і продукцію, що ввозилась з республік СРСР, рівня світових цін українська економіка стає збитковою, а з урахуванням імпорту від'ємне сальдо досягало навіть 18,33 млрд. дол. США. У колишньому СРСР «внутрішня ціна нафти у 1990 р. становила лише 0,9% від світової ціни, частка вартості енергоресурсів у структурі витрат на виробництво промислової продукції становила відсотки, а іноді й частку відсотків» [13, с.228–229]. Причому ці розрахунки показали, що причиною такого великого від'ємного сальдо була значна різниця між внутрішніми та світовими цінами передусім на енергоресурси. Тому можна стверджувати, що у сучасних умовах економіка України при світовому рівні цін на енергоресурси розвиватиметься з нарощуванням валового зовнішнього боргу. Сприятли подолання цієї негативної тенденції можна лише шляхом вступу до ЄС, що призведе до зниження цін на енергоресурси (газ і нафту).

Сталим попитом на ринках країн ЄС користується продукція машинобудівного комплексу. Найбільшу питому вагу в цьому виді товарної продукції має товарна група, що включає котли, машини, апарати і механічні пристрої. Значну питому вагу в експорті продукції машинобудівного комплексу мають електричні машини і устаткування, а також транспортні засоби та шляхове обладнання, особливо наземні транспортні засоби. У цілому, країни ЄС є основними споживачами продукції машинобудування України. Так, у 2012 р. країни ЄС імпортували: 71,6% експорту України інструментів, ножових виробів; 71,5% – інших виробів з недорогоцінних металів; 68,5% – котлів, машин, апаратів і механічних пристроїв; 41,8% – електричних машин і устаткування; 89,3% – залізничних або

трамвайних локомотивів, шляхового обладнання; 83,0% – наземних транспортних засобів, крім залізничних; 21,6% – аеронавігаційних або космічних апаратів; 26,5% – плавучих засобів морських або річкових; 58,3% – приладів і апаратів [14; 15]. У 2012 р. Білорусь, Казахстан і Російська Федерація спожили 64,6% усього українського експорту продукції високого ступеня переробки (коди товарів згідно з УКТЗЕД – 82–91) [14; 15]. 64,9% реалізованої у 2011 р. (58,8% у 2010 р.) підприємствами України за кордоном інноваційної продукції було спрямовано в країни СНД [16, с.174]. З огляду на погіршення стану як самого гірничо-металургійного комплексу України, так і реалізації його продукції на світовому ринку, а також враховуючи думку спеціалістів у цій галузі промисловості, які констатують: «Подальший гармонійний розвиток чорної металургії України неможливий без суттєвого переорієнтування продажу сталевих металопродукції з експорту на внутрішній ринок» [17, с.51], очевидно, що роль Білорусі, Казахстану і Російської Федерації як споживачів продукції машинобудування України зростатиме.

Аналіз співвідношення питомої ваги основних товарних груп у експорті й імпорті України до/з країн ЄС свідчить про збереження між Україною і країнами ЄС внутрішньогалузевої торгівлі [18, с.208], чому сприяє розвинена науково-виробнича кооперація України з цими країнами у провідних галузях високих технологій, зокрема, у ракетно-космічній, літакобудування, суднобудування, ядерних технологій, ВПК тощо.

Аналізуючи складові євразійського вектору інтеграції України до світової економіки, необхідно підкреслити, що його складова, сформована країнами ЄС, сильніша складової, сформованої країнами ЄС, й до того ж включає інші азійські країни, які відіграють важливу роль у зовнішній торгівлі України: у 2012 р. друге місце після Російської Федерації (25,6% експорту України) серед країн – основних імпортерів займає Туреччина (5,4% експорту України); серед країн – основних експортерів після Російської Федерації (32,4% імпорту України) друге місце посідає Китай (9,3% імпорту України) [14, с.27–28]. Торговельно-економічні зв'язки України з країнами Азії розвиваються найдинамічніше, про що свідчать тренди динаміки всього товарообороту України і її товарообороту з країнами-членами ЄС та ЄС у 2000–2012 рр. [19, с.45].

Викладене вище дозволяє дійти висновку щодо переваг вибору Україною складової євразійського інтеграційного вектора, сформованого країнами ЄС, яка забезпечує зниження цін на енергоресурси до такого рівня, який дозволить поновити цінову конкурентоспроможність товарів традиційного українського експорту та сприятиме розвитку таких галузей високих технологій, як ракетно-космічна, літакобудування, суднобудування, ядерні технології, оборонно-промисловий комплекс як внаслідок існування попиту на їх продукцію, так і через розширення науково-виробничої кооперації з країнами-членами ЄС. Так, авіапромисловість України отримує з Росії майже 70% готових виробів і 95% матеріалів та напівфабрикатів, у кооперації приймають участь близько 100 російських підприємств. Корпорація «Мотор-Січ» виготовляє авіадвигуни, які Росія закупає для встановлення на крупнотонажних літаках «Руслан» та на гелікоптерах Ка-50 і Ка-52. У свою чергу, матеріали та комплектуючі вироби до двигунів українського виробництва постачають 400 заводів-суміжників з СНД, переважно з Росії, звідки надходить 80% усіх комплектуючих (без електроніки) та 38% матеріалів. Завдяки кооперації у ракетній та космічній промисловості налагоджено спільне виробництво ракети-носія «Зеніт», з 1997 р. працює створена Росією та Україною міжнародна космічна компанія (МКК) «Космотрас», яка виконує запуск ракет «Дніпро» з космічними апаратами різних країн [20–22]. Велику роль коопераційні зв'язки України та Росії відіграють у відтворенні станко-інструментальної промисловості, без якої проблематичним стає інноваційний розвиток практично усіх галузей промисловості та економіки у цілому [23].

Серед найважливіших інтеграційних чинників підвищення конкурентоспроможності України стають соціально-культурні та духовні цінності, що обумовлено цивілізаційною приналежністю. Цивілізація часто розглядається як окрема, відносно автономна, як правило, поліетнічна соціокультурна система, яка має свої просторово-часові виміри, базові духовно-

культурні цінності та відносно стійкі, довготермінові (інваріантні) структури економічних, суспільно-політичних і культурних зв'язків [24, с.6–7]. Стан цивілізацій за даними на 2010 рік наведено в табл.1 [25, с. 33].

Таблиця 1

Цивілізації світу у 2010 році

Види цивілізацій	Питома вага в населенні світу (%)	Частка у світовому валовому продукті (%)
Конфуціанська	24	14
Ісламська	18	12
Індуїстська	16	1,5
Західна	11	46
Африканська	11	1
Латиноамериканська	10	8
Православно-слов'янська	7	4
Японська	1,5	8

Поряд з поняттям Православно-слов'янської цивілізації низка українських вчених, зокрема відомий дослідник світових цивілізацій, доктор філософських наук Ю. В. Павленко, розглядає і обґрунтовує поняття Православно-Східнослов'янської цивілізації, до якої належить переважна частина українців, білорусів і росіян. Зв'язки між цими народами і визначають стійкість і майбутнє цієї цивілізації [26, с.428–438].

Видатний учений-економіст, засновник кількох наукових шкіл і напрямів у галузі економіки, соціології, глобалістики, що визнані науковими колами в Україні та за її межами, академік НАН України Ю. М. Пахомов доводить, що саме цінності культури є визначальними факторами міжнародної конкурентоспроможності [27, с.79]. Розглядаючи економічні ресурси цивілізаційного розвитку, член-кореспондент НАН України В. Є. Новицький підкреслює: «Інформаційними, інформаційно-духовними ресурсами є цінності, пов'язані з певними знаннями, даними, відомостями, етико-естетичними, культурними явищами, які використовуються в процесах відтворення та становлять основу прогресу у відповідних сферах нематеріального прогресу» [28, с.29]. На базі аналізу сучасних тенденцій глобалізації, зокрема посилення її азійських рис, і науково-технологічних трансформацій академік Ю. М. Пахомов робить висновок, що саме взаємодія з Росією сприятиме підвищенню конкурентоспроможності та адаптації національної економіки до нових світогосподарських викликів. В основу такого висновку покладено перехід Заходу (передусім США) виключно до п'ятого і шостого технологічних укладів, внаслідок чого можуть виявитися неконкурентоспроможними не тільки функціонуючі відсталі, але й високотехнологічні галузі української промисловості [29, с.4]. На основі власних зусиль досягнути проривних технологій Україні не вдасться, зробити це вона зможе лише у симбіозі з Росією, яка хоч і відстає від Заходу, але докладає значних зусиль, спрямованих на вихід з інноваційного глухого кута. Значний інтерес представляє те, що в основі такого симбіозу є не тільки економічні, фінансові і технічні чинники, але й духовно-соціальні, пов'язані із специфікою ментальності росіян і українців. Без солідаризації України з Росією неможлива не тільки модернізація, економічний успіх, але й відродження духу та процвітання нації. Вчений спирається і на результати досліджень Інституту соціології НАНУ, які свідчать про надзвичайну важливість солідаризації народів обох країн [29, с.7–8].

Для розкриття проблеми ролі ментальності, системи цінностей в інтеграційних процесах особливого значення набувають дослідження лінгвістів, які вже довели наявність органічного взаємозв'язку між ментальним та вербальним. У сучасній когнітивній лінгвістиці визнається, що з мовними знаками можуть бути пов'язані відомості різного характеру, у тому числі й позамова інформація, а семантична система кожної мови відповідає певним одвічно встановленим конкретною мовною спільнотою параметрам

сприйняття зовнішнього світу. Сьогодні навряд чи можна приблизно уявити собі наслідки безпрецедентної ситуації – глобалізації комунікативного простору за допомогою англійської мови... Англійська мова і англійська культура можуть суттєвим чином вплинути на менталітет представників багатьох етнічних груп через домінуючий статус англійської мови у засобах масової інформації, електронних засобах інформації і в першу чергу Інтернет. Позитивний вплив англійської мови відзначається багатьма авторами, однак має місце і негативний вплив, який виявляється не лише в активному запозиченні англійських слів іншими мовами [30, с.18].

Сучасні трансформаційні зміни мають для суспільства вкрай небажані, навіть соціально небезпечні наслідки, що стосується також і загострення демографічної кризи в Україні. На демографічну ситуацію системно впливає значна група факторів відношень та умов, до основних з них, зокрема, належать: генетико-біологічні та психіко-фізіологічні чинники; стан регламентації шлюбно-сімейних відносин; національні, релігійні, морально-етичні відношення і чинники тощо [31, с.91].

З цього можна дійти висновку, що вектор напряму інтеграційних процесів України зі світовою економікою має стримувати ймовірний негативний вплив на менталітет українського народу, трансформацію його культури і цивілізаційної ідентичності, а відповідно і зміцнювати роль і місце православно-слов'янської цивілізації у світі. Розуміючи позитивність використання російської мови у розвитку інтеграції з країнами ЄС, відзначимо, що як літературні українська і білоруська мови сформувалися одночасно з російською літературною мовою, в їх основі є спільна церковнослов'янська мова. До того ж значна частина українців своєю рідною мовою називає російську, а близько половини у приватному і суспільному житті вживає переважно російську мову. Отже, і для України, і для Росії і Білорусі спільними є: історія, релігія (християнство), мова.

За академіком НАН України В. М. Гейцем, для розвитку інтеграційних процесів важливого значення набуває близькість, або й тотожність менталітетів і систем цінностей народів, які об'єднуються [32, с.8]. Фактично, менталітет українців суттєво відрізняється від менталітетів народів Західної Європи, що сприяє успішному розвитку інтеграційних процесів саме між Україною, Росією і Білоруссю, з якими Україна історично пов'язана з часів Київської Русі, співіснувала протягом століть у Російській імперії, а потім і в Радянському Союзі, а також має спільну східнослов'янську православну ідентичність. Тобто, підтримка соціального середовища у відносинах між Україною, Росією і Білоруссю сприятиме збереженню слов'янських цінностей, які сформувались у відповідну ментальність протягом кількох століть. Саме ці цінності є важливим чинником як збереження цивілізаційної ідентичності, так і подальшого розвитку Православно-Східнослов'янської цивілізації в умовах глобалізації.

Висновки і перспективи подальших розробок. Перехід України до інноваційно-інвестиційної моделі економічного розвитку вимагає досягнення здешевлення енергоресурсів і забезпечення ринків збуту для українських товарів із значною часткою доданої вартості, збереження і розширення науково-виробничої кооперації з країнами – членами ЄС, чому сприятиме приєднання України до ЄС. При цьому ймовірним є такий сценарій розвитку інтеграційних процесів: «Попри поточну тенденцію до формування на євро-азійському просторі «біполярної» структури конкурентних «торгових блоків» – ЄС та «Євразійського союзу», не виключене поступове формування в перспективі більш широкого загальноєвропейського економічного простору, складовою частиною якого могли б стати і ЄС, і країни-члени Митного союзу. На сприяння цій еволюції і має бути спрямована зовнішня стратегія України. Низка експертів вважає ймовірність створення такого спільного (або євразійського) простору доволі високою. Це, зокрема, підтвердила міжнародна експертна дискусія під час проведення Європейського бізнес-саміту у Страсбурзі 18 травня 2011 року, результатом якої став загалом консенсусний погляд, що Росія, Україна та ЄС врешті-решт сформують спільний економічний простір [33, с.43]. Приєднання України до ЄС сприятиме збереженню цивілізаційної ідентичності українського народу. Наслідком

відмови від вступу до ЄСП буде збереження діючої непідйомної для народного господарства України ціни на енергоносії, яке призведе до зменшення масштабів економіки і, відповідно, чисельності населення, яке вона буде здатна прогодувати, до деіндустріалізації України і посилення її ролі сировинного придатка розвинених європейських країн. Перспективи подальших розробок передбачають висвітлення динаміки якості і чисельності населення, аналіз розміру зовнішнього боргу, а також змін у структурі економіки України.

Список використаної літератури

1. Косикова Л. С. Экономические отношения Украины с Россией и фактор ЕС [Электронный ресурс] Перспективы скоординированного социально-экономического развития России и Украины в общеевропейском контексте: сб. науч. труд. Первой междунар. научн.-практ. конф. / Л. С. Косикова; отв. ред. Ю. С. Пивоваров // РАН. ИНИОН. Отдел науч. сотрудничества и междунар. связей. – М., 2013. – С. 139–145. – Режим доступа: <http://www.ukros.ru>.
2. Ивантер В. В. Экспертная оценка возможных макроэкономических эффектов экономического сотрудничества Украины со странами Единого экономического пространства / В. В. Ивантер, В. М. Геец и др. // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 4. – С. 9–26.
3. Клименко І. В. Ризики європейського інтеграційного проекту: виклики та можливості для України: аналітична доповідь / І. В. Клименко, І. В. Ус; за ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2012. – 88 с.
4. Білорус О. Г. Глобальні стратегії Євросоюзу: [монографія] / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко, І. І. Вітер; за наук. ред. О. Г. Білоруса. – К.: КНЕУ, 2009. – 528 с.
5. Найдюнов В. С. Основи державного регулювання економіки: [навч. посіб.] / В. С. Найдюнов. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2010. – 260 с.
6. Толочко П. П. Украина: государство или страна? / П. П. Толочко. – К.: Довира, 2008. – 208 с.
7. Мунтиян В. И. Украина уже опаздывает с присоединением к Таможенному союзу / В. И. Мунтиян // Российско-украинское обозрение. Инф.-аналит. и науч.-практ. альманах Посольства России в Украине. – 2013. – №1. – С. 8–9.
8. Дудчак А. В. «Демократическая» война как механизм ненасильственного передела мировых ресурсов / А. В. Дудчак, А. Я. Маначинский. – К.: Золотые ворота, 2011. – 293 с.
9. Проблеми інтеграції України у світовий економічний простір; за наук. ред. К. В. Балабанова. – Донецьк: Вебер, 2007. – 234 с.
10. Капранова Л. Г. Трансформація міжнародного ринку металопродукції в умовах світової економічної кризи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Л. Г. Капранова. – Донецьк, 2011. – 20 с.
11. Жаліло Я. А. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я. А. Жаліло, Я. Б. Базиліук, Я. В. Белінська та ін.; за ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2005. – 388 с.
12. Народне господарство Української РСР у 1990 році: стат. щорічник / Мін-во стат. УРСР. – К., 1991. – 496 с.
13. Бурлака В. Г. Стратегія розвитку нафтового сектору України / В. Г. Бурлака. – К.: НАУ, 2012. – 356 с.
14. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2012 році: [стат. збірн.] / Державна служба статистики України. – К., 2013. – Т. 1. – 139 с.
15. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2012 році: [стат. збірн.] / Державна служба статистики України. – К., 2013. – Т. 2. – 243 с.
16. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: [стат. збірн.] / Державна служба статистики України. – К.: ДП Інф.-видав. центр Держстату України, 2012. – 305 с.

17. Єфіменко Г. Г. Україна у світовому виробництві і споживанні сталі / Г. Г. Єфіменко, В. П. Самарай, В. А. Гнатуш // Сучасні питання економіки і права: зб. наук. пр. – К.: КиМУ, 2012. – Вип. 1. – С. 46–53.
18. Радзівська С. О. Конкурентоспроможність та інтеграційні перспективи України [Електронний ресурс] / С. О. Радзівська. – К.: Знання України, 2012. – 344 с. – Режим доступу: <http://www.usufit.edu.ua>; www.nbu.gov.ua.
19. Радзівська С. О. Торговельно-економічні зв'язки України з країнами ЄС та ЄП: сучасний стан та перспективи розвитку / С. О. Радзівська // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2013. – № 3. – С. 42–62.
20. Вардомский Л. Б. Инновационное измерение евразийской интеграции [Электронный ресурс] / Л. Б. Вардомский, А. В. Шурубович // Перспективы скоординированного социально-экономического развития России и Украины в общеевропейском контексте. Тр. Первой междунар. научн.-практ. конф. / РАН. ИНИОН. Отдел науч. сотрудничества и междунар. связей; отв. ред. Ю. С. Пивоваров. – М., 2013. – Режим доступа: <http://www.ukros.ru>.
21. Байбакова Е. Ю. Интеграция авиационной промышленности России и Украины: анализ перспектив и рисков [Электронный ресурс] / Е. Ю. Байбакова, В. В. Клочков. – Режим доступа: <http://www.ukros.ru>.
22. Шкваря Л. В. Российско-украинское сотрудничество в сфере космоса: возможности, проблемы и перспективы [Электронный ресурс] / Л. В. Шкваря. – С. 341–346. – Режим доступа: <http://www.ukros.ru>.
23. Суслов А. Г. Технологическая модернизация и развитие машиностроения в России и Украине [Электронный ресурс] / А. Г. Суслов, А. Н. Михайлов. – С. 319–321. – Режим доступа: <http://www.ukros.ru>.
24. Цивилизационная структура современного мира: в 3-х т. / [под ред. академика НАН Украины Ю. Н. Пахомова и докт. филос. наук Ю. В. Павленко]. – Т. I: Глобальные трансформации современности. – К.: Наукова думка, 2006. – 687 с.
25. Філіпенко А. С. Економічний розвиток сучасної цивілізації / А. С. Філіпенко. – К.: Знання України, 2006. – 316 с.
26. Цивилизационная структура современного мира: в 3-х т. / [под ред. академика НАН Украины Ю. Н. Пахомова и докт. филос. наук Ю. В. Павленко]. – Т. II: Макрохристианский мир в эпоху глобализации. – К.: Наукова думка, 2007. – 690 с.
27. Пахомов Ю. М. Вибрані твори у трьох томах: Т. III. – К.: Інститут сучасного підручника, 2010. – 592 с.
28. Новицький В. Є. Економічні ресурси цивілізаційного розвитку / В. Є. Новицький. – К.: НАУ, 2004. – 268 с.
29. Пахомов Ю. Н. Украина и Россия между Западом и Востоком [Электронный ресурс] / Юрий Николаевич Пахомов // Економічний часопис XXI. – 2010. – № 5–6. – С. 3–8. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ech/2010_5-6/1_Pakhomov.pdf.
30. Белова А. Д. Языковые картины мира в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы / А. Д. Белова // Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 29. – С. 17–23. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.nbu.gov.ua/Articles/kultnar/knp200229/knp29_3.doc.
31. Мандибура В. О. Падіння рівня життя як чинник демографічної кризи в Україні // Наукові записки КНУ імені Тараса Шевченка. Том 4. – К.: КНУ, 2004. – С. 91–103.
32. Геєць В. М. Інститути соціалізації в Україні та країнах ЄС: тенденції розвитку та ключові відмінності / В. М. Геєць // Український соціум. – 2011. – № 2 (37). – С. 7–34.
33. Глобальна економіка у посткризовий період: тенденції та перспективи / М. Г. Бугрій, І. В. Ус, Т. О. Федоренко, Є. О. Медведкіна. – К.: НІСД, 2012. – 46 с.

Прийнято до друку 26.09.2013